

**КАДРОВА ОСИГУРЕНОСТ И АГЕНТУРНА МРЕЖА
НА РЕЗИДЕНТУРАТА НА БЪЛГАРСКОТО ВОЕННО
РАЗУЗНАВАНЕ В БУКУРЕЩ
(НОЕМВРИ 1913 – АВГУСТ 1916 г.)**

**PROVISION OF PERSONNEL AND NETWORK OF AGENTS
OF THE RESIDENCE OF THE BULGARIAN MILITARY
INTELLIGENCE SERVICE IN BUCHAREST
(NOVEMBER 1913 – AUGUST 1916)**

An attempt has been made in the paper at analyzing one of the most essential aspects of the activity of the residence of the Bulgarian Military Intelligence Service in Bucharest in the period between November 1913 and August 1916 – the provision with regular professional intelligence agents and secret employees. Attention has been paid to the unfavourable factors that hindered the activities of the military attaché Alexander Samardzhiev: the general shortage of officers with the necessary training in the Bulgarian Army, the financial problems and especially the active work of the Romanian counter-intelligence agencies. The main negative characteristic of the network of agents has been indicated – the fact that actually it consisted entirely of ethnic Bulgarians. This circumstance made impossible the active work of the agents in the conditions of real war. At the same time relatively well preserved archive materials give the opportunity to identify probably the greater part of the employees that actually worked for the military attaché. Though Samardzhiev never managed to realize his ambitious plans to set up a network of agents, the overall estimation of his activities in Romania by the Headquarters of the Operative Bulgarian Army was rather positive. This conclusion is corroborated by the successful development of his later carrier.

Key words: interstate relations between Bulgaria and Rumania, Bulgarian military intelligence service, military attaché

1. Въведение. Отношенията между България и Румъния във времето от края на 1913 до август 1916 г. са сложни. И двете страни, макар и по различни причини и в различни хронологични срокове, изпитват колебания по въпроса с коя от воюващите групировки да вървят. Решаващо значение за подозрителността на българската страна има споменът за румънското коварство през 1913 г., довело до откъсването от държавната ни територия на Южна Добруджа. Освен това, на България са необходими гаранциите на северната ни съседка (които така и не са получени), че тя няма да пречи на усилията на София по отношение на Македония. Румъния, от своя страна, с основание се страхува от възможността за евентуален

български реванш. Въпреки мимолетните и неосъществими идеи за съюз, зародили се и в двете страни, постепенно става ясно, че те ще бъдат военни врагове, а не добри съседи [Марков 2001: 103–117]. Това е факторът, определил в най-голяма степен насоките на дейността на българското военно разузнаване спрямо Румъния и най-вече тези на българския военен аташе в Букурещ.

2. Военно-дипломатически разузнавателни кадри на България в Букурещ 1913–1916 г. Резидентът на българското военно разузнаване в Букурещ – капитан Александър Самарджиев – изпълнява длъжността военен аташе към царската легация в Румъния от есента на 1913 г. Тогава, след неуспешния за България завършек на Междусъюзническата война, е предприета радикална кадрова смяна на българските военни аташета – нови представители са изпратени и в Петербург, Берлин, Париж, Рим, Белград и Цариград¹. През септември 1913 г. от румънското правителство е поискан агреман за назначаването на нов военен аташе. Такъв е получен сравнително бързо. На 4 октомври предишният български военен аташе в Румъния е предупреден, че в най-скоро време ще бъде сменен². С Височайша заповед № 25 от 1 ноември 1913 г. Самарджиев е назначен на новия си пост³. Капитанът се представя на съответните военни власти в Букурещ на 29 ноември 1913 г., а на 8 декември с. г. е приет на половинчасова аудиенция от румънския крал⁴. С това започва неговата дейност в Букурещ.

Александър Димитров Самарджиев е роден на 15 март 1879 г. в с. Просечен, Македония. Завършва Военното училище в София, а по-късно и Генералшабната академия. Подпоручик е от 1 януари 1902, поручик – от 1 януари 1905 г., капитан – от 1 януари 1909 г. Вече като военен аташе в Букурещ – на 15 ноември 1914 г. – е произведен в чин майор. Преди Букурещ е служил в 6 пехотен полк, а също и като помощник-началник на Разузнавателната секция при Щаба на армията (ЩА). Самарджиев е първият български военен аташе в Румъния, който встъпва в тази длъжност, имайки вече опит в разузнавателната работа.

Един от най-болните въпроси, стоящ пред цялата институция на българските военни аташета до 1944 г., е този за необходимостта от техни помощници, прикрити на подходяща работа в съответните легации. Военното министерство и ЩА, основно по финансови причини, не са склонни да гледат благосклонно на искания за помощници. Самарджиев също не стои извън този модел. Той многократно настоява да му бъде предоставен помощен персонал, необходим най-вече за осъществяването на връзка с агентите. Още през май 1914 г., вече добил определена представа за специфичната си работа, Самарджиев настоява да се назначи като негов помощник подофицер от някой от дунавските български гарнизони, който владее румънски език. По замисъла на военния аташе подофицерът би му служил като писар и като посредник при връзките му с агентурата⁵. Този въпрос се решава положително едва в началото на 1915 г., когато министърът на войната заповядва на началника на III-та военно-инспекционна област в Русе да назначи един „интелигентен редник или срочнослужещ подофицер“ за ординарец на Самарджиев⁶. Скоро

след това разпореждане за ординарец е определен редник Алекси Арнаудов от Тутракан⁷.

От началото на есента на 1915 г. в Букурещ се намира чиновникът Константин Костов, запасен офицер, служител на българската Дирекция на железниците, който се занимава с въпросите по транзита на български стоки през Румъния. Самарджиев влиза във връзка с него и установява, че Костов е съгласен да му сътрудничи в разузнавателната работа. През ноември 1915 г. военният аташе успява да издейства Костов да остане в Букурещ и да му бъде поставен на разположение⁸. Самарджиев използва чиновника основно за свързка с агентите⁹, но понякога и за извършване на собствено разузнавателна работа¹⁰.

На 10 август 1916 г., в самото навечерие на влизането на Румъния във войната, Самарджиев пише особено настоятелно писмо до Щаба на Действащата армия (ЩДА). В него той моли да му се предоставят допълнителни човешки ресурси, чрез които да организира агентурна мрежа, способна да действа във военно време. На първо място, той предлага в Букурещ да се изпрати офицер, запознат с особеностите на разузнавателната служба и добре владеещ румънски и немски (евентуално френски) езици. Замисълът на Самарджиев е в случай на българо-румънска война този офицер да остане в Букурещ в качеството си на пазач на легацията и същевременно неявно да ръководи агентурната мрежа. Идеята на военния аташе е твърде наивна, а и не е реализирана – вероятно поради липсата на подходящ офицер.

Второто искане на Самарджиев е в Букурещ да се изпратят войниците Илия Пинкас и Пенчо Кубратов. Двамата трябва да пристигнат в Букурещ като куриери през Австро-Унгария, а в Букурещ ще бъдат назначени като помощен персонал в легацията. Самарджиев планира да използва Кубратов като шофьор на колата на помощника на германския военно-морски аташе, с който има договореност автомобилът да бъде използван и от българския офицер¹¹. Военният аташе е искал от ЩДА Пинкас да му бъде изпратен като помощник още през март 1916 г. Последният е търговец на жито, който има свои кантори в повечето дунавски градове и много добре познава региона. През 1913 г. той е ръководил разузнавателната работа в I-ва армия, както се изразява Самарджиев „на свои средства“¹². Пенчо Кубратов също е добре запознат с румънската действителност, защото преди войната е бил шофьор в Букурещ. Този път искането на военния аташе е изпълнено; двамата помощници на Самарджиев пристигат и са прикрити в състава на легацията като редови служещи – първият като разсилен, вторият като писар/архивар¹³. Поради оставащите буквално дни до избухването на войната, пристигането на Пинкас и Кубратов в Букурещ не е в състояние да се отрази позитивно на разузнавателната дейност.

3. Изграждане на агентурна мрежа на българския военен аташе в Румъния. Създаването на контролираната от Самарджиев разузнавателна организация в Румъния протича на няколко етапа.

Първият етап е от средата на 1914 г. до пролетта на 1915 г. Голямо е изкушението да свържем началото на тази активност на военния аташе пряко с убийството на ерцхерцог Франц Фердинанд в Сараево на 28 юни 1914 г., но всъщност още един месец по-рано – на 27 май, – Самарджиев изпраща до началника на ЩА подробно и аргументирано становище по отношение на своите разузнавателни приоритети и пътищата за тяхното постигане¹⁴. Докладът му се опира на убеждението, че Румъния е „непримирима съперница на България” и евентуален бъдещ военен противник. Изхождайки от тази принципна позиция, Самарджиев препоръчва като основен разузнавателен прием „нелегалния информационен способ”.

Самарджиев подрежда разузнавателните си приоритети по следния начин: „1. държавната отбрана [на Румъния – бел. моя Н. П.]”; 2. материалното състояние и готовност на [румънската – бел. моя Н. П.] армия; 3. мобилизационната готовност на армията и 4. вътрешното политическо състояние на страната (селско аграрно движение, социалистическо, антимилитаристическо и еврейско движения)”. Изхождайки от тези приоритети, и най-вече от първите три, военният аташе определя румънските държавни институции, в които следва да се изгради агентурна мрежа – Министерството на войната, Щаба на армията, артилерийския арсенал и крепостното управление в Букурещ. Освен това, Самарджиев предвижда и специална разузнавателна дейност спрямо румънска Добруджа поради особения интерес, която тя представлява за българската държава.

Началникът на ЩА в София отговаря на доклада на Самарджиев с разпореждане да се изгради планираната агентурна мрежа. На военния аташе е отпусната скромна финансова сума за съответните сондажи.

Изграждането на агентурна мрежа на военния аташе съдържа няколко по-съществени стъпки. В началото на м. август 1914 г. Самарджиев вербува като агенти българите търговци Саулев от Силистра и Цончев от Добрич. Планирано е Саулев да събира информация за региона Силистра – Тутракан, а Цончев за региона Добрич – Балчик – Кюстенджа. Възнаграждението им е по 100 лв. месечно, с тенденция да се увеличи до 150. Оперативното отделение на ЩА дава своето съгласие и двамата са назначени като агенти съответно под кодовите номера 21 и 22¹⁵.

През същият месец Самарджиев успява да се договори с поддиректора на румънското осигурително дружество „Уrania”, клон на дружеството „България” в Букурещ, българина Пашанко Колев. Дружеството има свои служители-българи в Тутракан, Курт-Бунар¹⁶, Силистра, Добрич, Балчик, Каварна, Кюстенджа и Браила, които са съгласни да работят за Самарджиев. Договореността е на тези лица първоначално да се плащат само направените при изпълнение на разузнавателните задачи разходи, а впоследствие някои от тях да бъдат назначени за агенти с месечна заплата¹⁷.

На 6 септември 1914 г. Самарджиев информира ЩА, че българин на име Стоянов, живеещ в Галац, му е предложил някакви технически изобретения, които според него могат да послужат на българската армия. Оказва се, че въпросните

изобретения са известни на българските военни. Въпреки това, Самарджиев предлага лицето да бъде ангажирано за агент и да му се определи заплата в размер на 80 лв. месечно. Полк. Азманов, началник на Оперативното отделение при ЩА, отхвърля предложението¹⁸. Няколко месеца по-късно Самарджиев отново настоява Стоянов да бъде назначен за агент. Този път ЩА отстъпва и лицето е назначено под № 59¹⁹. Сведенията за румънската армия, които доставя Стоянов, са с източник румънски подофицер, кумец на Стоянов.

На 16 с. м. Самарджиев докладва на своите началници, че от два месеца има в услуга българин, родом от Русе, с фамилия Тънанков. Военният аташе иска разрешение последният да бъде назначен за агент със заплата 150 лв. Малко по-късно Самарджиев оповестява в писмо до София важни подробности относно този агент. Оказва се, че лицето от 14 години е служител на румънската тайна полиция. По мнението на военния аташе Тънанков може да бъде полезен по отношение на следните аспекти на разузнавателната работа – самоличността на румънските шпиони, изпращани в България; мерките на румънските власти за борба с българския шпионаж; сведения за движението на румънските войски от и за Букурещ; лицето може да бъде посредник при евентуалното вербуване на чиновници от румънското военно министерство. Ръководството на българския ЩА се съгласява с предложението на Самарджиев (вкл. и с размера на предвиденото възнаграждение), но изрично препоръчва Тънанков да бъде „изпитан“²⁰. На агента е даден агентурния номер 53.

Самарджиев е настроен много самокритично към своите първи усилия за изграждане на агентурна мрежа; по-късно дори ги обозначава като „импровизации“²¹. Те, особено на фона на усърдието на румънската тайна полиция за все по-успешна борба с чуждия шпионаж, скоро показват своите недостатъци.

В началото на 1915 г. румънската тайна полиция нанася силен удар върху агентурната мрежа на Самарджиев. През февруари 1915 г. агент № 53 информира Самарджиев, че румънската тайна полиция е заловила пет писма от агент № 22 до военния аташе. Писмата обаче са без подпис и не са адресирани до Самарджиев, а до друг чиновник в легацията. Полицията полага извънредни усилия да залови автора на писмата чрез експертиза на почерка. За целта в Добрич само по предположения е арестуван българинът Бояджиев. По описаните причини Самарджиев е принуден временно да преустанови разузнавателната си работа в Добруджа²².

В следващите няколко седмици Самарджиев полага неуспешни усилия да реорганизира и по този начин да запази агентурната си мрежа. През март 1915 г. той се опитва да замести агент № 22 (който, уплашен от разкритията, преустановява контактите си с българския офицер) с живеещия в гр. Добрич о. з. майор Елефтеров, личен приятел и другар по випуск на Самарджиев, който е съгласен да сътрудничи по патриотични подбуди²³. В края на същия месец Самарджиев установява, че агентурната му мрежа се е разпаднала почти напълно. Бившият агент № 22 и Елефтеров са зорко следени от румънската полиция и са им взети проби от почерка.

Агент № 21 „се бои и затова служи много неакуратно” – не е предоставял за дълъг период от време никаква информация. Агент № 59 е заподозрян, заловени са и негови писма и предстои той да бъде екстерниран от Румъния. Единствен надежден източник на Самарджиев по това време е агент № 53. Военният аташе е принуден от обстоятелствата да иска от ЩА да уволни агенти № 21 и № 59, а заплащането на агент № 53 да се увеличи от 100 на 150 лв. Освен това, Самарджиев предлага със спестените средства от заплатите на № 21 и № 59 да се образува паричен фонд за разузнавателна дейност в Румъния, която да се активизира след известно „поуспокояване” в действията на румънската тайна полиция. ЩА се съгласява с предложенията на офицера²⁴. През април 1915 г. агентът Стоянов е арестуван, като при разпитите в тайната полиция признава, че работи за Самарджиев. Впоследствие той действително е екстерниран от Румъния. Неговият роднина, румънският подофицер, е арестуван и даден под съд²⁵.

Вторият период в развитието на разузнавателната мрежа на военния аташе е през лятото и есента на 1915 г. През лятото на 1915 г. Самарджиев постига договореност със своите германски и австро-унгарски колеги за разпределение на територията на Румъния на зони за разузнаване. Българският офицер поема Добруджа и района около Гюргево. В тези региони Самарджиев развива активна дейност по вербуването на нови агенти. В края на август той пътува специално до гр. Кюстенджа, обаче не успява да осъществи оперативни контакти, защото е следен от румънската тайна полиция. В писмо до ЩА Самарджиев развива идеята си в този град да се създаде автономна разузнавателна мрежа. Планира се в Кюстенджа да има отделен резидент на българското военно разузнаване – запасен български офицер или подофицер. Събраните сверения ще бъдат периодично изпращани до Букурещ. Агенти ще бъдат други български запасни офицери и подофицери, на които ще бъде осигурено редовно заплащане, а в случай на изгонване от Румъния ще им бъдат предоставени съответните длъжности в българската армия²⁶.

През септември 1915 г., след мобилизацията в България, Самарджиев засилва своята активност в Добруджа. В Добрич, Тутракан и Силистра той има по двама агенти. От тях – един в Добрич и един в Силистра, – са запасни подофицери, родени в България, но заселени в тази част на Добруджа и приели румънско поданство. Двата още се числят в запаса на българската армия и дори след мобилизацията са искали да се явят в частите си. Самарджиев ги задържа с цел да ги използва за разузнаване, като възнамерява да им плаща само разноските²⁷.

Въпреки претърпеният в началото на 1915 г. провал, към края на същата година Самарджиев вече разполага със значителна нова агентурна мрежа. Част от агентите на военния аташе са следните: запасният подофицер Никола Цачев от Силистра, Тодор Карагеоргиев, учител в Силистра, Димитър Калев от Тутракан, запасният подофицер Бойчев от Старо село, Кирмикчиев от Тутракан, Иван Гойчев от Букурещ, Никола Ковачев от Добрич, Л. Арнаудов от Букурещ, В. Николов, Х.,

четири неназовани лица в Добрич, други три неназовани лица в Кюстенджа²⁸. През есента на 1915 г. Самарджиев разполага в Добрич и с агента Балкански²⁹.

По преценка на самия Самарджиев, тази разузнавателна мрежа е достатъчна в количествено отношение и действията задоволително. На противното мнение е неговият пряк командир – началникът на Разузнавателната секция при ЩДА подполковник Стефан Нойков. Към втората половина на м. януари 1916 г. той информира началника на ЩДА, че военният аташе в Букурещ разполага „само с двама постоянни агенти”³⁰. Разминаванията в оценките на количествения състав на агентурната мрежа, направени от Самарджиев и Нойков, вероятно се дължат на обстоятелството, че само единици от мрежата действат постоянно; повечето сътрудничат спорадично. Макар и недокументирано, във връзка с информацията на Нойков, военният аташе е критикуван за недостатъчно активна дейност. Самарджиев прави опит да се защити чрез свой обстоен доклад от 3 февруари 1916 г. В него той отбелязва следните специфики в устройството и дейността на агентурната си мрежа:

а) непосредствен ръководител на агентите, който същевременно вербува и назначава агентите, е Самарджиев;

б) всеки агент веднъж в седмицата е длъжен да отива до Букурещ и там да предава събраните сведения лично на военния аташе;

в) срещите с агентурата стават в българската легация; в малкото случаи, когато това става извън нея, връзката се осъществява от ординареца на Самарджиев;

г) някои от агентите получават месечно възнаграждение и пари за пътни разноски, други – само пари за пътни разноски; първата категория агенти са „много акуратни и деятелни”, втората са „неточни и неработливи”.

Посочените специфики водят до някои съществени организационни и други недостатъци по отношение на агентурната мрежа. По-важните от тях, по мнението на Самарджиев, са:

а) честото идване на агентите в Букурещ не остава незабелязано от румънските полицейски агенти, които са постоянно пред сградата на българската легация; двама от агентите от Тутракан са проследени, обискирани, арестувани и заставени вече да не идват в Букурещ; обискиран е и подофицерът от Силистра (Никола Цачев);

б) сградата на легацията е малка и с неподходящо разпределение на стаите; човек, намиращ се в чакалнята, вижда кой влиза в стаята на аташето, дори може да подслушва;

в) арестуваните от тайната полиция са подлагани на тежки изтезания, така че те признават всичко и подписват протоколи с всякакво съдържание.

Конкретните виждания на Самарджиев за поредното преустройство на българската военно-разузнавателна служба в Румъния са в следните направления:

а) службата да се укрепи кадрово; да бъдат назначени един помощник на Самарджиев (действащ или запасен младши офицер), прикрит като служител в българската легация и трима външни за българското дипломатическо представи-

телство посредници – един за вербуване на агентите по линия на контраразузнаването, един за добруджанските агенти, един за агентите по дунавската граница;

б) да бъдат вербувани и назначени в добруджанските градове следната бройка агенти: 2 в Силистра, 2 в Тутракан, 2 в Добрич, 1 в Аккадънлар³¹, 2 в Кюстенджа, по 1 в Тулча, Меджидия, Черна вода, Браила и Галац;

в) по един агент да бъде разположен в Турну Северин, Калафат, Крайова, Турно Мъгурели, Гюргево;

г) желателно е, ако е възможно, да бъдат назначени български офицери, прикрити като секретари в австро-унгарските консулства в Турну Северин, Крайова, Гюргево, Кюстенджа и Галац;

д) в Букурещ да действат 5 агенти по контраразузнавателна линия;

е) всички агенти да бъдат платени (както се изразява Самарджиев „за тази служба известно е, че парата е всичко и понякога само тя е в състояние да подбуди някои лица да рискуват даже с живота си“) и да не се занимават с нищо друго освен със секретната си работа и съответното занятие-прикритие. Размерът на възнаграждението следва да бъде достатъчен, така че съответното лице да може да живее с тези пари – минималният размер трябва да бъде 200-300 лв. В такъв случай месечно ще са необходими между 4600 и 6900 лв. за заплати на агентите на букурещката резидентура. Ако тези средства са големи и те не могат да бъдат осигурени, икономии не следва да се правят от намаляване на възнаграждението, а от бройката на агентите;

ж) посредниците, които се назначават от ЩДА по предложение на военния аташе, да контактуват непосредствено с агентите, назначавани от аташето; военният аташе да ръководи и подготвя посредниците; той да осъществява срещи с тях по хотели, в извънградска среда или в други градове (не в Букурещ); по изключение срещите могат да стават в българската легация; когато няма нужда от лична среща, посредниците да изпращат сведенията по куриери и никога по пощата (поради опасност от провали); за градовете Добрич и Тутракан сведенията могат да се предават и на българските гранични пунктове; за сведенията от Гюргево съществува възможност те да се предават в местното австро-унгарско консулство; военният аташе да съсредоточава при себе си всички сведения, да ги обработва, а при необходимост да ги проверява и изпраща в ЩДА;

з) цялата писмена работа да се води в легацията – в никакъв случай в дома на военния аташе; за тази цел следва да се отпусне подходяща стая на втория етаж на легацията;

и) като най-радикално средство за предпазване от следенето от страна на румънските агенти Самарджиев препоръчва да бъде снабден с автомобил и шофьор-войник;

к) да се преустанови практиката сумите, предназначени за агентите, да се оправдават чрез разписки, подписани от самите агенти – това е изключително рисковано; военният аташе препоръчва плащанията да се извършват от посредни-

ците, а оправдаването на сумите да става чрез документи, подписани от самия него³².

От средата на м. февруари 1916 г. започва третият период в развитието на агентурната мрежа на Самарджиев. Още на 12 февруари 1916 г. ЩДА разпорежда официално на Самарджиев да пристъпи към реорганизация на разузнавателната мрежа по посока на неговите препоръки. За целта той разполага с 5000 лв. месечно. От ЩДА заповядват мрежата да се организира така, че да запази способността си да действа, дори и при условие, че Самарджиев бъде отзован от Румъния. Затова и се препоръчва агентите да започнат да предоставят добитите данни не до Букурещ, а до някой от българските погранични пунктове³³.

На 6 март 1916 г. Самарджиев информира ЩДА, че с устройването на разузнавателната служба в Добруджа и по долното течение на Дунав е натоварил българин от Кюстенджа, румънски поданик, завършил специалността Право, който ще работи без възнаграждение, от патриотични подбуди. Създаването на разузнавателна мрежа по Дунавската погранична линия, по мнението на Самарджиев, е много по-трудно. Той не успява да открие подходящо лице, което да се заеме с тази задача³⁴ и реално не прави нищо по нейното реализиране.

Към това време Самарджиев успява да привлече нови агенти към своята добруджанска мрежа. Сред тях могат да се посочат „довереното лице К” от Силистра и „доверените лица В, Д и Р”³⁵.

Последният стадий от работата на Самарджиев по устройването на българска разузнавателна мрежа в Румъния е през август 1916 г. Едва тогава, когато става пределно ясно, че Румъния ще влезе във войната и то на страната на Антантата, Самарджиев активизира своята дейност по създаването на агентурна мрежа, която да може да работи и в негово отсъствие. По това време и по негова информация, той разполага с трима агенти в Тутракан, двама в Добрич, трима в Силистра, двама в Кюстенджа, един в Тулча, трима в Букурещ. Всички са етнически българи, повечето не са дори и румънски поданици. Трима от тях са много „боязливи”, по изрази на военния аташе, и при най-малката опасност са готови да се откажат от службата си.

Самарджиев смята, че съществуващата агентурна мрежа ще престане да функционира, ако той е принуден от един българо-румънски военен конфликт да напусне Букурещ. Офицерът основателно предвижда, че в такъв случай добруджанската граница ще бъде затворена изцяло, ще се скъсат всички българо-румънски отношения и подозрителните българи, живеещи в Румъния ще бъдат интернирани. В случай на война аташето препоръчва да се създаде разузнавателна мрежа от агенти от небългарска народност – най-добре румънски евреи. В същото време Самарджиев откровено заявява, че създаването на такава организация не е по силите му.

Изход от ситуацията военният аташе търси в сътрудничеството със своите колеги от Германия и Австро-Унгария. Българският принос в тези съвместни

операции Самарджиев вижда преди всичко в осигуряването на канал за надеждна връзка, осъществявана през Дунава, в участъка Видин-Никопол³⁶.

На 9 и 10 август тримата военни провеждат среща, за да обсъдят бъдещото състояние на разузнавателните си мрежи във военно време. Те решават следното:

- а) всеки военен аташе да устрои самостоятелна агентурна мрежа, с цел недопускане на провали и взаимен контрол на сведенията;
- б) да се създадат предавателни станции в Букурещ, откъдето сведенията ще отпътуват или към дунавската граница или към трансилванската граница;
- в) съвместно да се устроят предавателни станции и в придунавските градове и в градовете по трансилванската граница;
- г) да се вербуват куриери из средите на контрабандистите, които да пренасят съобщенията през Дунава или през границата в Трансилвания.

С реализирането на точка „в” се ангажира австро-унгарският военен аташе, а с частичното осъществяване на точка „г” – Самарджиев. Той обаче не смята да се занимава лично с въпроса, а разчита на българските гранични офицери по Дунава³⁷.

Визираната съвместна операция на съюзническите военни аташета е реализирана частично. За главен организатор на канала е привлечен арменецът Оханес Мардирос; за конкретни изпълнители – четирима румънци-контрабандисти от Калафат. На 24 август арменецът пристига във Видин през Оршова. Планира се контрабандистите да преминават реката, да се свързват с българската погранична охрана (като показват като отличителен знак лист хартия, подпечатан с печата на помощника на австро-унгарския военен аташе в Букурещ), и да предават кореспонденцията във военната комендатура във Видин в присъствието на Мардирос. За всеки случай на прехвърляне по този канал на информация ще бъде осведомяван австро-унгарския военен аташе в София, а впоследствие ще му бъде предавана и самата информация³⁸. Няма данни по този канал да има предавана конкретна информация; той е организиран прекалено късно.

През август 1918 г., когато Самарджиев отдавна вече не е в Букурещ, той изпраща обстоен доклад до началника на ЩДА, в който предлага 12 души от неговите агенти в Румъния да бъдат наградени за съществени военни заслуги. Значителна част от тях не са получавали никакво възнаграждение за разузнавателната работа, някои не са получавали дори и пари за пътни разноски. С обявяването на войната всички тези агенти са били заподозрени в шпионаж; срещу тях са предприети жестоки мерки – всички са били отвлечени в Молдова. Някои дори са били осъдени на смърт и само бързото бягство на румънците от Букурещ (при което съответните съдебни преписки са били изоставени) е осуетило изпълнението на присъдите. След завръщането от плен те са с увредено здраве и в много лошо финансово положение. По предложение на Самарджиев с ордени, медали и парични суми са наградени: Радослав Радев от Кюстенджа, едър търговец, убит от румънците, отличен с „Народен орден за военна заслуга” (НОВЗ) VI степен на военна

лента; Александър Порняков от Лом, директор на българското училище в Букурещ, не получавал никакво възнаграждение, осъден на смърт, присъдата не е изпълнена, отличен с НОВЗ VI степен и 800 лв.; Димитър Копчев от Тулча, учител в Букурещ, не е получавал никакво възнаграждение, осъден на смърт, присъдата не е изпълнена, отличен със сребърен медал „За военна заслуга” на военна лента и 800 лв.; Иван Върбанов от Котел, директор на българското училище в Кюстенджа, само веднъж получил 300 лв., отличен с НОВЗ VI степен и 800 лв.; Иван Огнянов от Кюстенджа, търговец, получавал месечно възнаграждение, отличен с НОВЗ VI степен; Тодор Карагеоргиев от Силистра, чиновник, получавал месечно 250 лв., отличен със сребърен медал „За военна заслуга” на военна лента; Върбан Раев от с. Денизлер³⁹, Тутраканско, кръчмар, получавал само разноски за път, отличен със сребърен медал „За военна заслуга” на военна лента; Владимир Рачев от Тутракан, търговец, не е получавал възнаграждение, отличен със сребърен медал „За военна заслуга” на военна лента, Стоян Абрашев от Тутракан, писар в общината, не е получавал възнаграждение, отличен със сребърен медал „За военна заслуга” на военна лента; Димитър Ат. Калев от Тутракан, дребен търговец, получавал месечно възнаграждение, отличен със сребърен медал „За военна заслуга” на военна лента и 500 лв.; Никола Цачев от Силистра, дребен търговец, получавал месечно възнаграждение, отличен със сребърен медал „За военна заслуга” на военна лента и 500 лв.; редник Алекси Арнаудов от Тутракан, военнослужещ, писар и „деятелен агент”, отличен със сребърен медал „За военна заслуга” на военна лента⁴⁰. Това са явно най-важните агенти на Самарджиев, за повечето от които засега е невъзможно да се установи кога точно са вербувани⁴¹. Както бе отбелязано по-горе, Цачев, Карагеоргиев и Калев са вербувани през 1915 г.⁴²

4. Заключение. Отговорът на въпроса дали количеството (да се направи оценка на неговите качества сега е практически невъзможно) на помощния персонал на Самарджиев е адекватно на поставените задачи, би могъл да бъде относително точен, само ако е на сравнителна база. Добри възможности в това отношение създава съпоставката между апарата на българския военен аташе и тези на неговите германски и австроунгарски колеги. Разбира се, България не притежава материалния ресурс на Германия и Австро-Унгария, но същевременно не бива да се пропуска обстоятелството, че Румъния безспорно би следвало да бъде приоритет в работата на българското военно разузнаване.

Както Самарджиев многократно информира своите началници, германските и австроунгарски военни разузнавачи разполагат с многоброен персонал в румънската столица. Към германската легация функционира цяла разузнавателна мисия – военен аташе, негов помощник (капитан от германския Генерален щаб), двама младши офицери и двама посредници, от които един вербува агентите, изпращани в Русия, а другия осъществява контактите с агентите в Румъния⁴³. Разузнавателната мисия разполага и с многобройни писари и разсилни. На германския и на австроунгарския военни аташета са подчинени и други разузнавателни кадри,

прикрити в техните консулства в Румъния. Чрез тях се избягват преките срещи между аташетата и агентите; пази се името и авторитета на военните дипломати. Австроунгарската разузнавателна служба с център в румънската столица разчита и на персонала в множеството агенции и бюра (които дори имат правото да кореспондират шифровано), открити от австроунгарското параходно дружество във всички румънски дунавски пристанища. На румънска територия функционират и множество индустриални предприятия, собственост на германски и австроунгарски предприемачи, естествени информатори на съответните разузнавания.

Оценката на кадровия потенциал на резидентурата на българското военно разузнаване в Букурещ в годините непосредствено преди военния конфликт между България и Румъния не може да бъде позитивна. Дефицитът от хора – най-важният разузнавателен ресурс – е хроничен. Работейки без преки помощници, Самарджиев е принуден да се разкъсва между оперативната и чисто канцеларската работа. Осъществявайки пряка връзка с агентите, военният аташе създава рискове както за тях, така и за себе си.

Въпреки множеството имена на агенти, съдържащи се в преписката на Самарджиев със София, количествените и качествени характеристики на цялата агентурна мрежа не са високи. Както вече бе споменато, не е ясно на колко от посочените агенти военният аташе може да разчита постоянно. Изглежда, че поне някои от агентите съществуват само в неговото съзнание. Самарджиев не успява да вербува свои агенти във важните военни и други властови структури на румънската държава (с изключение на агент №53, за който трябва да си позволим скептичната бележка, че не е напълно ясно дали не е двоен агент). От друга страна, персоналният състав на агентурната мрежа на Самарджиев (доколкото ни е известен) се състои изключително от българи, живеещи в Румъния. Тази особеност следва да се оцени негативно, защото е повече от ясно, че българи по произход много трудно биха се добрали до първокласна разузнавателна информация в Румъния.

При правенето на визираната оценка, следва да се отчитат и факторите, които са изцяло в ръцете на софийската централа. Неприемлив е подходът да се организира разузнавателна мрежа на военния аташе в Румъния чак във времето около реалното начало на Първата световна война. Явно в ЩА в предходните години е липсвал стратегически поглед и целенасочена активност, свързана с тази проблематика.

Въпреки всичко, преценката за дейността на Самарджиев в Румъния от страна на неговите началници е по-скоро позитивна. Тази констатация се подкрепя от хода на по-сетнешната му кариера. След завръщането му от Румъния той става началник на Разузнавателната секция на IV-та армия [Александров 1992: 60]. На 30 май 1917 г. офицерът е произведен в звание подполковник. Уволнен е от армията на 29 август 1919 г., като е повишен в звание полковник.

Във времето след Първата световна война Самарджиев е един от активните български масони. Участва в Международния масонски конгрес, проведен в

Женева от 27 до 30 септември 1923 г., в състава на делегация заедно със Симеон Радев и д-р Цолингер [Богданов 1994: 94]. Твърде вероятно с масонска подкрепа, Самарджиев е един от малкото български военни разузнавачи, които след Първата световна война, вече като офицери от запаса, продължават в някакво отношение своята кариера.

Както е добре известно, чл. 103 от Ньойския договор забранява на България да има военни аташета в другите държави [Ньойски договор 1999: 27]. Нашите държавници търсят и намират начини за поне частична компенсация на това ограничение. Най-ясният пример в това отношение е Италия. Въпреки че България и Италия са се сражавали на различни страни в Първата световна война, в следвоенния период политическите интереси на двете страни са сходни. Както отбелязва Илчо Димитров, „общата тенденция в българо-италианските отношения между двете войни беше сътрудничеството, разбирателството и приятелството” [Димитров 1996: 378]. Това обстоятелство позволява в отношенията между двете страни да се правят опити за заобикаляне на някои забрани, съдържащи се в Ньойския договор. След преврата от 1923 г. в Италия на дипломатически и близки до тях длъжности са изпращани български офицери от запаса. Те изпълняват функционално задълженията на военни аташета. Може да се твърди с голяма доза увереност, че това се прави със съгласието на италианските власти.

На 22 юли 1926 г. на длъжността първи секретар на легацията ни в Рим встъпва о. з. полк. Александър Самарджиев⁴⁴, който към този момент е преподавател във Военното училище. Малко по-късно, със строго поверителна заповед №187а от 13 октомври 1927 г. на министъра на войната, е оформено същинското служебно положение на запасния офицер – Самарджиев е командирован в Рим, за да изпълнява длъжността военен аташе под формата на цивилен дипломат⁴⁵. Тези свои задължения в Рим Самарджиев изпълнява до 1930 г. С министерска заповед № 47 от 1 април 1931 г. за пръв титулярен военен аташе в Рим след Първата световна война е назначен полк. Никола Димитров Недев.

БЕЛЕЖКИ

¹ Държавен военно-исторически архив (ДВИА), ф. 1 (Канцелария на Министерството на войната), оп. 5, а. е. 667, л. 1–2.

² ДВИА, ф. 23 (Разузнавателно отделение при Щаба на армията), оп. 2, а. е. 273, л. 26.

³ ДВИА, ф. 1, оп. 5, а. е. 395, л. 48.

⁴ ДВИА, ф. 23, оп. 2, а. е. 272, л. 15, 27.

⁵ ДВИА, ф. 23, оп. 2, а. е. 224, л. 129.

⁶ ДВИА, ф. 23, оп. 2, а. е. 285, л. 64.

⁷ ДВИА, ф. 23, оп. 2, а. е. 285, л. 83.

⁸ ДВИА, ф. 40 (Щаб на Действащата армия), оп. 2, а. е. 805, л. 116.

⁹ ДВИА, ф. 40, оп. 1, а. е. 125, л. 465.

- ¹⁰ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а. е. 805, л. 221.
¹¹ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а. е. 255, л. 7.
¹² ДВИА, ф. 40, оп. 2, а. е. 238, л. 225.
¹³ ДВИА, ф. 23, оп. 2, а. е. 300, л. 535.
¹⁴ ДВИА, ф. 23, оп. 2, а. е. 224, л. 127-129.
¹⁵ ДВИА, ф. 23, оп. 2, а. е. 224, л. 136.
¹⁶ Днешният град Тервел, Добричка област.
¹⁷ ДВИА, ф. 23, оп. 2, а. е. 225, л. 160.
¹⁸ ДВИА, ф. 23, оп. 2, а. е. 225, л. 171–172.
¹⁹ ДВИА, ф. 23, оп. 2, а. е. 277, л. 310–312.
²⁰ ДВИА, ф. 23, оп. 2, а. е. 225, л. 176–178.
²¹ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а. е. 238, л. 95.
²² ДВИА, ф. 23, оп. 2, а. е. 285, л. 104.
²³ ДВИА, ф. 23, оп. 2, а. е. 294, л. 106.
²⁴ ДВИА, ф. 23, оп. 2, а. е. 294, л. 109.
²⁵ ДВИА, ф. 23, оп. 2, а. е. 294, л. 113.
²⁶ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а. е. 255, 223–224.
²⁷ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а. е. 800, л. 80.
²⁸ ДВИА, ф. 40, оп. 1, а. е. 125, л. 403, 405.
²⁹ ДВИА, ф. 40, оп. 1, а. е. 125, л. 397.
³⁰ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а. е. 816, л. 38.
³¹ Днес гр. Дулово, област Силистра.
³² ДВИА, ф. 40, оп. 2, а. е. 238, л. 94–98.
³³ ДВИА, ф. 40, оп. 1, а. е. 125, л. 455.
³⁴ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а. е. 238, л. 225.
³⁵ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а. е. 823, л. 128.
³⁶ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а. е. 255, л. 4-5
³⁷ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а. е. 255, л. 6.
³⁸ ДВИА, ф. 23, оп. 2, а. е. 326, л. 544–547.
³⁹ Днес с. Варненци, област Силистра.
⁴⁰ ДВИА, ф. 40, оп. 1, а. е. 125, л. 471–476.
⁴¹ ДВИА, ф. 40, оп. 1, а. е. 125, л. 473.
⁴² Някои разминавания в професиите на вече споменати агенти вероятно се дължат на обстоятелството, че те към 1915 г. са работили едно, към 1918 г. – друго.
⁴³ Към легацията функционират и германски военно-морски аташе и негов помощник. Не става ясно дали тези двама военни са включени в изброените от Самарджиев германски разузнавачи.
⁴⁴ Централен държавен архив (ЦДА), ф. 353к (Българска легация в Рим), оп. 1, а. е. 420, л. 20.
⁴⁵ ДВИА, ф. 1, оп. 1, а. е. 201, л. 260.

ЛИТЕРАТУРА

Александров 1992: Александров, В. България и тайната война. Австро-унгарското и германското разузнаване в България 1914–1944. София.

Богданов 1994: Богданов, Ив. Синове на вдовицата. Масонство и масони. С.

Димитров 1996: Димитров, И. Българо-италиански политически отношения 1922–1943. София.

Ньойски договор 1999: Ньойски договор. С обяснителни бележки от д-р *Богдан Кесяков* и *Димитър Николов*. София.

Марков 2001: Марков, Г. България и Румъния във войните 1912–1919 г. – В: Българо-румънските военнополитически отношения през XIX и XX век. София.